

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Monika Borovnik

**Vpliv Rudnikov svinca in topilnice Mežica na lokalno
družbeno okolje**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Monika Borovnik

Mentor: izr. prof. dr. Drago Kos

**Vpliv Rudnikov svinca in topilnice Mežica na lokalno
družbeno okolje**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

"Mežiška dolina je imela naravne pogoje, da razvije močna žarišča industrijskega dela. Prostrani fidejkomisni gozdovi, rudno bogastvo, premogovna ležišča, izdatne vodne sile in dobra prometna lega v bližini Dravske doline, ne daleč od starih trgovskih potov in plovne reke, k vsemu pa še skromno in pridno delovno ljudstvo - so bile osnove industrijskega dela"

(Mohorič 1954, 9).

VPLIV RUDNIKOV SVINCA IN TOPILNICE MEŽICA NA LOKALNO DRUŽBENO OKOLJE

V diplomskem delu je obravnavan aktualni vidik okoljskega tveganja, ki v visoko moderni družbi predstavlja resno grožnjo brezskrbnemu življenju vseh živih bitij. Pri okoljskem tveganju ne gre za nov pojav, ampak so se spremenila le dojemanja, kar pojasnjujemo z reflektivnostjo moderne družbe. Živimo v času prevlade medijev, ko se vse bolj zavedamo nevarnosti preobremenjenega okolja, ko zaupanje v znanstvene razlage upada in ko pomembnejše postajajo okoljske vrednote. Kot primer okoljskega tveganja je predstavljena problematika svinca Zgornje Mežiške doline. Začetki rudarjenja segajo v 17. stoletje, ko so bili rudniki in topilnice raztreseni skoraj po celi dolini. Od 2. svetovne vojne naprej je predelava svinčene rude intenzivno naraščala, v 70. letih 20. stoletja pa je sledilo gospodarsko in socialno nazadovanje. Od leta 1994 naprej lokalna podjetja predelujejo le še stare odpadne baterije, kar je prispevalo k izboljšanju kakovosti okolja in življenja prebivalcev. Leta 2007 so mediji objavili razne zgodbe prebivalcev Zgornje Mežiške doline, ki se soočajo z različnimi težavami, povezanimi s svincem. Razlog za nizko dojemanje onesnaženosti okolja pred letom 2007 je predvsem udomačitev problematike svinca s strani prebivalcev.

Ključne besede: okoljsko tveganje, reflektivno dojemanje, Zgornja Mežiška dolina

THE IMPACT OF LEAD MINES AND MEŽICA SMELTER ON LOCAL SOCIAL ENVIRONMENT

Diploma discusses the current aspect of environmental risk which is a serious threat to the carefree life of all living beings in a highly modern society. The environmental risk is not a new phenomenon, only perceptions have changed because of modern reflexive society. In a time of media domination we are more aware the risk of overloading environment. The confidence in scientific explanation is decreasing and environmental values are becoming more significant. As an example of environmental risk is presented the lead problem of Upper Meža valley. The mining activity originated in 17th century when mines and smelters were operating almost throughout the valley. An intensive production of the lead ore started after World War II, but in 70's of 20th century was followed by economic and social decline. Since 1994 local companies have been recycling old and used batteries. With all that came the gradual improvement of the quality environmental state and the lives of inhabitants. In 2007 the media exposed various stories of Upper Meža valley residents who are faced with different problems associated with lead. The reason for the low perception of environmental contamination prior to 2007 is primarily the domestication of the lead problem by residents.

Key words: environmental risk, reflexive perception, the Upper Meža valley

KAZALO

1 UVOD	6
1.1 OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA VPRAŠANJA IN CILJA	7
1.2 STRUKTURA IN RAZISKOVALNA METODA	8
2 TEORETIČNI DEL	9
2.1 RAZLOGI ZA POJAV RAZPRAV O OKOLJSKEM TVEGANJU	9
2.1.1 SPREMEMBE V ODNOSU ČLOVEKA DO NARAVE	10
2.1.2 IZVORI OKOLJSKIH TVEGANJ	11
2.1.3 ULRICH BECK IN DRUŽBA TVEGANJA	12
2.2 PROCES JAVNE ZAZNAVE OKOLJSKEGA TVEGANJA	14
2.2.1 UVELJAVITEV KONCEPTA OKOLJSKIH TVEGANJ	14
2.2.2 PORAST REFLEKSIVNEGA DOJEMANJA	15
2.2.3 UPAD ZAUPANJA V ZNANOST	16
2.2.4 VPLIV IZOBRAZBE IN INFORMIRANOSTI LAIKOV NA ZAZNAVO TVEGANJ ..	18
2.2.5 POSTMATERIALISTIČNA ORIENTACIJA	19
2.2.6 DRUŽBENA KONSTRUKCIJA OKOLJSKIH TVEGANJ	20
3 EMPIRIČNI DEL	22
3.1 PROBLEM SVINCA V ZGORNJI MEŽIŠKI DOLINI.....	22
3.2 VSEBINSKI NAČRT METODE DELA.....	26
3.3 ANALIZA INTERVJUJEV.....	27
3.3.1 ODNOS DO OBREMENJENOSTI DRUŽBENEGA OKOLJA S SVINCEM V PRETEKLOSTI	27
3.3.2 ZAZNAVA OKOLJSKE PROBLEMATIKE	28
3.3.3 SEDANJE DOJEMANJE OKOLJSKEGA TVEGANJA	30
4 SKLEP	35
5 LITERATURA	38
PRILOGA A: VPRAŠALNIK	41
PRILOGA B: FOTOGRAFIJI ŽERJAVA IZ LETA 1923 IN 2007	42

1 UVOD

V post/moderni¹ dobi so postale aktualne razprave o različnih vidikih tveganja. Povečalo se je dojemanje okoljskih tveganj, ki drastično zavirajo razvoj narave in posegajo v zdravje ljudi. Tehnološki napredek je seveda prinesel razvoj, z njim pa tudi grob poseg v okolje ter posledično degradacijo in onesnaženost. Eden izmed razlogov, da se ljudje vse bolj zavedamo okoljskih tveganj je predvsem porast negotovosti na ravni rutinskega vsakdanjega življenja. Tukaj se začne zgodba z veliko zapleti in strahovi pred nevarnimi dejavniki iz okolja.

Slovenija je med drugim znana po številnih rudnikih in predelavi kovin. Od 49. rudnikov barvastih kovin so bili štirje večji v Idriji, Mežici, Litiji in Žirovskem vrhu, med 25. predelovalnimi obrati in topilnicami, ki so delovale v okolici večjih rudnikov, pa sta najbolj odmevni topilnici Idrija in Žerjav pri Črni na Koroškem (Gosar in Šajn 2006). Predelava rude predstavlja enega izmed glavnih načinov vnosa težkih kovin v okolje. Med najbolj onesnažena območja tal v Sloveniji uvrščamo Mežiško dolino, Celjsko kotlino in okolico Jesenic (Zupan in drugi 2008). Mojo pozornost je vzbudil primer onesnaženosti Zgornje Mežiške doline² s svincem. Mežiška dolina, znana kot dežela kralja Matjaža, po bližnji gori Peci ter po vrhunskih športnikih, je bila v preteklosti pomembno rudarsko središče. Rudnik svinca in cinka Mežica, ki danes deluje samo še kot muzej, je eden najstarejših rudnikov v Evropi. Rudna bogastva so izkoriščali že Rimljani, prvi zapisi pa segajo v leto 1665, ki se šteje za uradni začetek rudarjenja na tem območju (Občina Mežica). Stoletja rudarjenja so na različne načine zaznamovala ljudi in okolje. Na območjih okoli glavne topilnice je prišlo do uničenja ekosistema. K zadrževanju emisij v krajih po Mežiški dolini je prispevala tudi njena zaprtost, zatišna lega, ki je

¹ Priča smo razpravi, ki se vrti okoli besede "post" kot ključni besedi našega časa, ko sodobni teoretiki začnejo na novo preiščevati o sami strukturi sodobne družbe zaradi prodora znanstvenotehnološkega znanja v družbene sfere (Beck 2001, 11). Nekateri avtorji so skeptični do post/modernističnih premišljanj ter raje govorijo o pozni oziroma visoki moderni (Giddens) ali "refleksivni modernizaciji" (Lash).

² V območje Zgornje Mežiške doline so umeščena naselja Mežica, Žerjav in Črna na Koroškem, v območje Spodnje Mežiške doline pa Prevalje in Ravne na Koroškem.

posledica globoke gorske doline, ter slaba prevetrenost. Emisije so se z izboljšanjem tehnologije zmanjšale, vendar se svinec v zemlji zelo počasi razgrajuje. Problem dolgotrajne izpostavljenosti koncentracijam svınca ostaja. Posledic industrializacije, na katero so bili nekdanj ponosni, ker je bila uspešna, ne bo šlo tako rekoč čez noč odpraviti. Z njimi se bodo soočale še naslednje generacije, čeprav naj bi aktualni koncept trajnostnega razvoja ravno to preprečeval. "Nujni pogoj za implementacijo trajnostnega razvoja je individualna in institucionalna reflektivnost, to je stalno opazovanje in odzivanje na soodvisnost okoljske, ekonomske in socialne komponente razvoja na lokalni, nacionalni in globalni ravni" (Kos 2004, 335). Kirnovo (2000, 797) mnenje pa je takšno: "Temeljito se bo moralo spremeniti dosedanje razmerje znanstvenotehnološkega razvoja z naravo in družbo."

1.1 OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA VPRAŠANJA IN CILJA

Skozi ustvarjanje me bo vodilo raziskovalno vprašanje, ki je s sociološkega vidika zelo pomembno: Zakaj so se prebivalci Mežiške doline šele pred kratkim³ začeli zavedati rizičnosti, ki jo prinaša proizvodnja svınca v okolje, ko pa je tveganje prisotno že od leta 1665, ko so odprli prvi rudnik v bližini Črne? Cilj je priti do spoznanja, kako so tveganje doživljali v preteklosti, kdaj so začeli nevarnost dojemati, kateri so bili glavni alarmi, ki so k temu prispevali, in kako se prebivalci danes spopadajo s posledicami pretekle industrializacije.

Za to temo diplomske naloge sem se odločila, ker me že nekaj časa zelo zanima dojetje in odzivanje ljudi na okoljske probleme. Poleg tega bi rada seznanila tiste, ki živijo v lepem in po njihovem mnenju čistem okolju, s težavami, s katerimi se srečujejo prebivalci Zgornje Mežiške doline, le-te pa bi opozorila na pojme kot so trajnostni razvoj, družba tveganja, reflektivno dojetje tveganj in družbeni konstrukt. Danes pa je tudi vse pomembnejše govoriti in pisati o lokalnih okoljskih problemih za prebujanje globalne ekološke zavesti.

³ Leta 2007 je slovenska javnost v medijih zaznala povečano število zgodb ljudi iz Mežiške doline, ki se soočajo z različnimi težavami, povezanimi s svincem.

Za izhodišče bom vzela tezo, da tveganja v tehnoloških visoko modernih družbah ni mogoče obravnavati kot neko posebno značilnost. Tveganja, pa ne samo okoljska, človeštvo spremljajo že tisočletja. Do danes so se spremenila le dojemanja, kar lahko pojasnimo z refleksivnostjo moderne družbe. Bistvena novost razprav o riziku, na katero opozarja Giddens (v Kos 1997), je v tem, da na nov način locirajo izvor tveganja. Če je tveganje v preteklosti izhajalo iz neznanja, je danes obratno, saj tveganje povzroča znanje. Pri tem pa znanost vse bolj izgublja svojo moč. Prepričljivost strokovnjakov in njihovih presoj pada, posamezniki pa izgubljajo (za)upanje v lepšo prihodnost.

1.2 STRUKTURA IN RAZISKOVALNA METODA

V teoretičnem delu bom s pomočjo kvantitativne metode sekundarnih virov najprej predstavila razloge za pojav razprav o tveganjih v post/moderni družbi, pri čemer bodo zaradi vsebine empiričnega dela najbolj relevantna okoljska tveganja. Pri tem se bom osredotočila na spremenjen odnos človeka do narave, izvore konfliktov o okoljskih problemih in Beckovo delo Družba tveganja. V naslednjem velikem poglavju bom obravnavala proces javne zaznave okoljskega tveganja, ki mi bo v pomoč pri analizi poglobljenih intervjujev s prebivalci Mežiške doline. Tukaj bom omenila uveljavitev koncepta okoljskih tveganj. Izpostavila bom tudi reflektivno dožemanje nevarnosti vsakdanjega življenja, upad zaupanja v znanost, vpliv izobrazbe in informiranosti laikov na zaznavo tveganj ter postmaterialistične vrednote. Ne morem spregledati niti družbenega konstrukta okoljskih tveganj.

Pri empiričnem raziskovanju sem se odločila uporabiti metodo kvalitativnega intervjuja s polstrukturiranimi vprašanji, saj mi je ta omogočila podrobnejši in bolj poglobljen vpogled v doživljanje prebivalcev Mežiške doline o vplivu svinca na njihovo zdravje in okolje. Po pregledu literature sem si najprej pripravila vprašalnik (glej Prilogo A), ki sem ga morala sproti prilagajati glede na pridobljene odgovore, vendar sem sledila vsaj glavnim vprašanjem in z različnimi podvprašanji dopolnjevala že pridobljene podatke.

V posebnem poglavju bom najprej pojasnila ozadje dogodkov v Zgornji Mežiški dolini in nekaj nevarnosti, ki jih prinaša svinec. Sledila bo analiza intervjujev. S pomočjo mnenj prebivalcev bom opisala faze dojemanja okoljsko družbenega problema v preteklosti in sedanosti.

Na podlagi zastavljenega raziskovalnega vprašanja diplomsko delo zaključujem s sklepnimi ugotovitvami, odgovori in možnimi nadaljnjimi ukrepi.

2 TEORETIČNI DEL

V teoretičnem delu bo najprej predstavljeno razmerje med človekom in naravo. Naravne in umetne katastrofe, o katerih nam skoraj vsak dan poročajo mediji, nas morajo spodbuditi, da začnemo razmišljati o boljšem odnosu do narave, kajti ravno narava je omogočila razvoj človeka, prav tako je narava tista, ki ga lahko uniči. Dežela kralja Matjaža je kljub 20. letnemu zaprtju rudniških rovov in opustitvi predelave rude še zmeraj eno najbolj onesnaženih območij v Sloveniji. Zdravje ljudi je še vedno ogroženo, čeprav žerjavski dimniki že dolgo ne bruhajo več svinca, žvepla in ogljikovega dioksida.

2.1 RAZLOGI ZA POJAV RAZPRAV O OKOLJSKEM TVEGANJU

Številne razprave o post/modernih tveganjih so pripeljale do novih družbenih in okoljskih vprašanj. Okoljska tveganja obstajajo odkar se je pojavil prvi človek, vendar so na družbeni ravni postala definirana šele pred kratkim (v zadnjih 30. letih), in sicer kot posledica razvijanja posameznikove moderne refleksije. V tem poglavju bo orisan spreminjajoč se odnos človeka do narave, kajti ravno zaradi napak našega ravnanja z njo nastajajo problemi in degradacije. Pojasnjeni bodo izvori okoljskih problemov, kot jih oriše Hannigan (2005), in kateri so po njegovem mnenju pripeljali do zaznavanja tveganj v post/moderni družbi. Predstavljeno bo tudi Beckovo prelomno delo Družba tveganja, ki je nastalo v 90. letih 20. stoletja, in je v času "konca

velikih zgodb", kot to pojasni Kos (1997), s svojo rizično tezo pripeljalo do napetosti in vznemirjanja med ljudmi.

2.1.1 SPREMEMBE V ODNOSU ČLOVEKA DO NARAVE

Razmerje med naravo in človekom se je skozi zgodovino intenzivno spreminjalo. Dolgo časa je bilo spoznanje, da z naravo ne smemo ravnati po meri svojih zmožnosti in trenutnega razpoloženja, tuje. Če je bilo za predmoderno značilno občudovanje in sožitje, je moderna prinesla neidiličen, tudi zaničevalen odnos do narave, ko je človek s pomočjo znanosti in tehnologij postal njen gospodar. Kirn (2004, 232) govori o velikem razponu razmerij med naravo, družbo in ekonomijo. Nova ekološka/okoljska paradigma ni zavezana novoveškemu aktivizmu in voluntarizmu.

Človek se z različnimi posegi v okolje preživlja, zadovoljuje svoje osnovne potrebe, prispeva k razvoju, ocenjuje nastale spremembe, na podlagi katerih skuša stvari izboljšati ali omejiti. V moderni dobi je pri svojih posegih postal precej agresiven. Edino pravilno je takrat bilo, če si je človek naravo čim popolneje podvrgel in ji zagospodoval (Grmič 1994, 233). Ljudje niso pričakovali, da jim bo tisto, kar naj bi jim prinašalo svobodo, varnost in srečo, začelo ogrožati njihova življenja. Sovražni odnos do narave se je stopnjeval in se intenziviral do meje, ko vse bolj prevladuje zavest ljudi o ukrepih, ki bi ponovno vzpostavili boljši ali kar idiličen odnos. Takšen pogled na naravo zagovarja ekocentrična⁴ ekološka etika, ki se skuša uveljaviti v nasprotju z antropocentrizmom⁵.

O odtujevanju ljudi od narave sta razpravljala Karl Marx in Friedrich Engels. Po njunem mnenju je osrednji cilj kapitalistične kulture dobiček. Kapitalizem, ki postane vodilna veja z industrijsko revolucijo, je največji krivec

⁴ Ekocentrizem temelji na avtonomni, intrinzični ekološki etiki, po kateri so naravna bitja in elementi sami po sebi vrednota in niso vrednote zaradi človekovih potreb in koristi (Kirn 2004, 230).

⁵ Primer antropocentrizma opisuje Ošljaj (2000, 85) in pravi, da je "narava postavljena človeku v uporabo kot sredstvo njegovega preživetja in ne kot medij njegovega samoprepoznavanja". To nam jasno pokaže, da gre za materialistično dojetje narave, gospodovalnost, hierarhičnost ter za duhovno ločitev med naravo in človekom.

za onesnaževanje, izčrpavanje naravnih virov in odtujitve ljudi od naravnega sveta. Marx in Engels sta rešitev videla v racionalnem, človeškem, okoljsko neodtujenem družbenem redu (Hannigan 2005). Lahko bi rekli, da se je njuna ideja o odnosu med naravo in človekom na pol uresničila. Povečalo se je zavedanje ljudi o lastni vpletenosti in odgovornosti za okoljske probleme, Beck (2001) pa razmišlja, da je narava še vedno podrejena in izrabljena. Postala je del industrijskega sistema.

2.1.2 IZVORI OKOLJSKIH TVEGANJ

Pri pojasnjevanju izvorov okoljskih tveganj Hannigan (2005) izpostavi dva pristopa. Prvi je ekološki - Cattonov in Dunlapov model, in drugi politično ekonomski pristop. Ekološki model pojasnjuje tri okoljske funkcije oziroma tri kroge, ki vplivajo drug na drugega ter služijo človekovim potrebam. Prvi je skladiščenje obnovljivih in neobnovljivih naravnih virov. Sledi življenjski prostor človeka. Zadnji krog pa predstavlja odlagališče odpadkov, ki jih proizvede človek, ter z njimi povezano industrijsko onesnaževanje. Vsi trije krogi med seboj nenehno tekmujejo za večji prostor in so se od leta 1990 naprej drastično povečali. Vedno večje prekrivanje krogov med seboj vodi do konflikta človeka z okoljem in do kompleksnih okoljskih problemov (Catton in Dunlap v Hannigan 2005, 16-17).

Politično ekonomski vidik zelo jasno pokaže na uničevalca okolja - to je napredni industrijski kapitalizem in z njim povezano iskanje bogastva, moči in koristi (Liazos v Hannigan 2005, 19). Nanj sta opozarjala, že prej omenjena Marx in Engels. Ekonomski sistem zadovoljuje svojo naravno potrebo po iskanju dobička, neozirajoč se na nosilno sposobnost Zemlje. Pomembno orodje pri tem je oglaševanje, saj prepričuje ljudi k vedno novi potrošnji, ki ji sledi proizvodnja ter onesnaževanje. Beck (2001) govori o ekonomski slepoti za tveganja, Kirn (2004) pa razlaga o kapitalskem razmerju do narave oziroma o antropocentričnem ekonomizmu, v katerem človekov odnos do narave ni podvržen nikakršnim ozirom za njeno skrb. Izvore ekološke krize pripisuje stremljenju po ekonomski rasti in finančnemu uspehu. Iz vsega tega

sklepam, da so okoljski problemi v resnici družbeni in da je razmerje med družbo, okoljem in ekonomijo še zelo nejasno in odprto.

Namen modela treh okoljskih funkcij je pokazati skrb za življenjski prostor, ki se je v zadnjih 20. letih močno zmanjšal, čeprav površina Zemlje ostaja še vedno ista. Catton in Dunlap pa ne omenjata vpletenosti človeškega kulturnega dejavnika ter načina, kako človek prekomerno zlorablja okoljske vire (Hannigan 2005). Slednje zelo dobro opiše Ulrich Beck (2001) v svojem delu Družba tveganja. V model o transformaciji industrijske v postindustrijsko družbo tveganja vključi tudi proces družbene definicije. Rešitve pri odpravi okoljskih problemov bi morali poiskati pri človeku, saj je njegov odnos do okolja najbolj problematiziran. Tudi Perenič (1994) je mnenja, da nas je ravno razvoj človeškega uma pripeljal do roba prepada. Človeški um naj napreduje še toliko, da nas bo rešil pred padcem v ta prepad.

2.1.3 ULRICH BECK IN DRUŽBA TVEGANJA

Razprava o tveganjih visoko moderne družbe je z izidom Beckove knjige postala izredno popularna. Do temeljev je zamajala dotedanje prevladujoče predstave o sodobni družbi (Lukšič 1999, 103). Kirn (2000) pravi, da je postindustrijska družba znanstvenotehnološkemu razvoju lastna produkcija tveganj. Današnja družba je v veliko večji meri bolj znanstvena in tehnološka od izginjajoče industrijske. Tukaj pa ne smemo spregledati družbenega konteksta tega znanstvenotehnološkega razvoja.

V svetovni družbi tveganja se je tako rekoč čez noč javno spregovorilo o temah, o katerih se je prej pogajalo za zaprtimi vrati, na primer o gospodarskih investicijskih odločitvah, o kemični sestavi proizvodov, znanstveno-raziskovalnih projektih, razvijanju novih tehnologij in podobno (Beck 2003). Po dobrih 30. letih je ideja o tveganju še vedno prisotna, kajti vsak nov razvoj ali sprememba, sta povezana s tveganjem. Pridobila je nekakšen populističen priokus, saj se že na skoraj vseh področjih družbenega življenja omenja, da živimo v dobi tveganja, obenem pa se je razgubila tista začetna vzhičenost. Beck (2003) pravi, da je družba, ki sama sebe vidi kot družbo tveganja, v stanju grešnika, ki priznava svoje grehe, da bi lahko vsaj

malo "filozofiral" o možnostih boljšega življenja, ki bi bilo v sozvočju z naravo. Okolje in z njim povezani problemi nas sicer opozarjajo na tveganja, ki smo si jih sami ustvarili skozi zgodovino, vendar nas ne vznemirijo, vsaj dokler se ne zgodijo pred našim lastnim pragom ali dokler v nas ne vzbudi zanimanje kakšno novo sodobno delo o družbenih tveganjih. Sčasoma stvari zbledijo oziroma vsaj do takrat, ko nas ponovno preseneti kakšen šok ali nesreča visoko tehnološko razvite družbe.

Naša vsakdanja življenjska opravila so postala kompleksna. V središču so modernizacijska tveganja, ki vsebujejo globalno tendenco. Pred njimi ne morejo pobegniti ne revni ne bogati. V današnji definiciji tveganj, ki so družbeno in znanstveno priznana, kar pomeni, da resnično obstajajo, se "zlomi racionalnosti monopol znanosti" (Beck 2001, 35). Znanstveniki, ki se gibljejo v okviru izjav verjetnosti, ostajajo odvisni od družbenih in vnaprej danih jim pričakovanj in ocen. Pravo, ustava, politika, nekdanj sicer glavni varuhi kolektivnega uma, imajo danes negativno vlogo (Lukšič 1999).

Družba tveganja ni revolucionarna, temveč katastrofna družba, kateri grozi, da bo izredno stanje postalo normalno (Beck 2001). Ta teza se je uresničila, saj je že povsem normalno, ko časopisi poročajo o poplavih, požarih, potresih, pomanjkanju hrane in nasilju. Kletka moderne (Weber) se je odprla in prinesla posledice. Če je že sedaj tako, kaj nas potem čaka čez 20 ali 30 let? Konec vsega dobrega in čistega, s katerim se še lahko pohvalimo?

2.2 PROCES JAVNE ZAZNAVE OKOLJSKEGA TVEGANJA

"Konec velikih zgodb", kot sociologi radi poimenujejo obdobje, za katerega sta značilna konec velikih ideologij in vere v eno absolutno resnico, je prinesel odgovore na nekatera dolgo zanemarjena vprašanja moderne. Po velikem javnem odzivu na Beckovo delo *Družbo tveganja* so se še bolj poglobljenih razprav o življenjskih nevarnostih v visoki moderni lotili ostali vplivni sociološki avtorji (Giddens, Lash). V tem poglavju obravnavam proces zavedanja ljudi o modernizacijskih oziroma okoljskih tveganjih. Pojasnjeno bo predvsem, kako je nenadoma prišlo do tako velike javne zaznave ogroženosti, pojava negotovosti in upada zaupanja v znanost.

2.2.1 UVELJAVITEV KONCEPTA OKOLJSKIH TVEGANJ

Na začetku 70. let 20. stoletja se je v Zahodnem svetu začel razvijati koncept okoljskih tveganj. Največja ameriška sociološka združenja so takrat v splošno sociologijo vpeljala okolje (Hannigan 2005). V raznih revijah so se objavljale okoljske teme in problemi. Pojavil se je ekologizem kot politični projekt in ideologija varovanja okolja. V Evropi so bila v porastu okoljska gibanja s strani prostovoljnih organizacij ter vladnih in mednarodnih agencij, ter tudi skrb javnosti zaradi takratnega stanja okolja (Malnar 2002). Catton in Dunlap (v Hannigan 2005, 11) pojasnjujeta, da je prišlo v 90. letih prejšnjega stoletja do vrhunca nove paradigme t.i. "zelenega mišljenja", ki je manj antropocentrično in vse bolj ekocentrično orientirano. V evropskem prostoru so postale zelo opazne stranke zelenih.

K uveljavitvi koncepta okoljskih tveganj je največ prispevala nesreča človeka in nato okolje z maščevalnimi posledicami. Serija ekoloških katastrof, kot so Černobil, Bhopal in Otok treh milj⁶, je obenem z naraščajočo popularizacijo znanstvenih podatkov o okoljskih spremembah izpostavila transnacionalno naravo ekoloških vprašanj (Malnar 2002). Človek je ob tako

⁶ V ukrajinskem mestu Černobil se je leta 1986 zgodila nesreča, katere posledica je bilo močno radioaktivno sevanje. V indijskem mestu Bhopal je leta 1984 prišlo do hude nesreče v kemični industriji. Jedrska elektrarna Otok treh milj v Pensilvaniji pa je znana po nuklearni nesreči leta 1979.

velikih katastrofah postajal vse bolj pozoren na okoljska tveganja. Danes so globalni okoljski problemi postali prioriteta vlad, medijev in okoljskih gibanj. Nekako so izpodrinili majhne lokalne probleme, kjer šele ob večjem vznemirjenju ljudi pride do ukrepov izboljšanja kakovosti njihovega življenja. Prav zato v empiričnem delu izpostavljam problem svinca v Zgornji Mežiški dolini. Z ureditvijo okoljskih problemov na lokalni ravni bodo lažje postali obvladljivi tudi na globalni ravni.

2.2.2 PORAST REFLEKSIVNEGA DOJEMANJA

Tveganje in reflektivnost sta v soodvisnem odnosu, saj koncept reflektivne modernizacije vsebuje prehod iz industrijske družbe v družbo tveganja. Modernistično samoopazovanje in samoopisovanje oziroma racionalna reflektivnost nadomesti predhodne religiozne družbe. Pojavi se t.i. reflektivnostni odnos (Giddens) do narave. Omenja se ekološka odgovornost vseh, skrb za naravo, zavedanje posledic modernizacijskih tveganj ter vselej aktualen trajnostni razvoj. Z visoko znanostjo in tehnologijo, ki povzročata nevarne posledice za vsa živa bitja, pride do razvoja kritičnega in participativnega razmišljanja posameznikov.

Offe (v Lukšič 1999, 106) reflektivnost razume kot sposobnost članov družbe, s katero vzpostavljajo ravnotežje med praktičnim umom in življenjskimi formami. To sposobnost člani ponotranjijo skozi socializacijski proces. Pri tem so starši zelo pomemben dejavnik. Vprašanje je, v kolikšni meri znajo prenesti skrb za okolje na svoje otroke. Hannigan (2005) izpostavi strah za zdravje kot ključen dejavnik, ki je vplival na razvoj reflektivnosti v Zahodnem svetu v 70. letih 20. stoletja. V ljudeh se je ob raznih kemičnih in atomskih nesrečah prebudil strah za lastno življenje. To pa še ne pomeni dejanskega dojetja problemov, ampak drugačen pogled znanosti, strokovnjakov, politikov in medijev na obstoječe grožnje okolja.

Izvor nevarnosti ni več v zunanjem in nečloveškem, temveč v pridobljeni sposobnosti ljudi za spreminjanje, preoblikovanje in uničevanje pogojev življenja na Zemlji (Beck 2001). Beck (ibid.) reflektivnost obravnava kot pridobitev moderne družbe. Družba se je zazrla v to, kar je sama ustvarila in

začela presoјati o koristnosti ali nevarnosti lastnih proizvodov. Gre za definicijo in porazdelitev "samopovzročenih" napak in tveganj. "Družba postane sama sebi problem" (Beck 1996, 32).

Z reflektivnostjo postanejo posamezniki osvobojeni omejitev družbenih struktur. To pomeni, da razvijejo kritiko do znanosti. K temu je veliko prispevala individualizacija družbenega življenja (Beck in drugi 1994). Na vseh področjih družbenih aktivnosti se pojavlja propad osnovnih gotovosti. Nove nesigurnosti oziroma nevarnosti povzročajo izgubo ontološke varnosti. "Posledica tega je krhkost družbenih pozicij in biografij" (Lash 1994, 199). Ogroženi so postali osnovni temelji družbe, ki so prisilili posameznike k reflektivnemu razmišljanju in graditvi novih lastnih identitet. Glavna značilnost reflektivne modernizacije je torej splošno zavedanje celotne družbe oziroma kolektivna reflektivnost, kot to poimenujejo Beck, Giddens in Lash (1994).

2.2.3 UPAD ZAUPANJA V ZNANOST

V moderni dobi je veljalo prepričanje, da je znanstveno tisto, kar je očiščeno vsake subjektivnosti. Ljudje so prednost dajali znanstvenemu objektivizmu, ki je ponujal zanesljiv, dokončen in preverjen odgovor. Znanost pa je takrat premalo upoštevala kompleksnost pojavov in zvez med njimi (Lah 1994). Tudi narava ima svoje zakonitosti. Znanost bi morala ostati v mejah obvladanega in za človeštvo koristnega, ne glede na njena neverjetna odkritja. Zanimivo tezo pojasnjuje Kirn (2004, 49), ko pravi, da je bila moderna znanost nenamerno soudeležena pri produkciji zelenih posledic, kot tudi pri produkciji nenamernih in neželenih uspehov. Znanost naj ne bi bila kriva za neugodne posledice, ki jih je sama povzročila. V obdobju moderne je torej prevladovalo prepričanje, da postane svet s pomočjo znanosti in tehnologij boljši. Sprejemanje teh znanstvenih resnic je bilo za človeka samoumevno. Vendar Wynne (1996) opozarja, da je že v zgodnji moderni obstajalo nezaupanje v ekspertne sisteme, in da so bile družbene razmere tiste, ki so onemogočale uveljavitev drugačnih pogledov na znanost.

V sodobni družbi smo soočeni z ostrimi kritikami proti znanstveno tehnološkemu razvoju. Strokovnjaki, nekdam opevani kot vsevedni eksperti, v družbi tveganja niso več usposobljeni za reševanje problemov, ki jih je povzročila ravno njihova znanstvena tehnologija. Moderna racionalistična drža je videla nevarnost v neznanju ali v pomanjkanju le-tega, za reflektivno družbo pa velja, da je treba znanje omejiti oziroma ga primerno uporabiti. Znanost se sooča sama s seboj ter s svojimi neizpolnjenimi obljubami o uspehih in osvoboditvi iz objema okoljskih tveganj, ki jih je dajala v še ne reflektivni moderni družbi.

Med znanstveniki se je gibanje, da bi prevzeli večjo odgovornost za učinke svojega dela, razvilo prek jasnega priznanja praktičnih posledic znanosti in njene vloge kot družbenega sredstva (Nelkin 1977). Takoj, ko so znanstvena zagotovila postala neprepričljiva, kar se je pokazalo v nepričakovanih posledicah razvoja tehnologije in znanosti, so laiki izgubili zaupanje in vero v zanesljivost delovanja ekspertnih sistemov. Zaradi povečane negotovosti se je pojavil dvom v vsakršna zagotovila o reševanju okoljskih problemov.

Kirn (2004) pravi, da so tehnološke rešitve včasih z okoljskega vidika laični javnosti predstavljene kot brezhibne in nepovezane z nezaželenimi posledicami. Drobne nevšečne podrobnosti so nehote ali hote zamolčane. Morali bomo oblikovati drugačno modrost o znanju in njegovi uporabi. Laiki bomo morali živeti s svobodno sprejetimi mejami neznanja. Kaže, da nam ne preostane drugega, kot še naprej "zaupati" strokovnjakom in politikom. Brez določene mere zaupanja družba in družbene institucije ne morejo obstajati in sodelovati (Misztal 1998). Poleg tega je lahko delovanje ekspertnih sistemov zelo oteženo. Na nekoga se vendarle moramo opreti, kajti drugačno ravnanje bi bilo zaradi socialne odvisnosti, psihološko in družbeno nemogoče (Wynne 1996, 52). Lah (1994) je mnenja, da je sodobni človek poln zaupanja in moči, vendar ne ve prav dobro, kako bi ju uporabil.

Potrebna je nova razvojna stopnja usklajevanja interesov. Vse bolj je razširjena ozaveščenost ljudi o vzrokih krize in okoljskih problemih, toda popraviti je potrebno klimo in vzvode upravljanja (Lah 1994). Znanost je tista, ki si bo morala prizadevati za popolnejše reševanje problemov, ki se pojavljajo na ekološkem področju v zvezi z obstoječo tehnologijo. Gospodarstvo pa jo bo moralo k temu spodbujati.

2.2.4 VPLIV IZOBRAZBE IN INFORMIRANOSTI LAIKOV NA ZAZNAVO TVEGANJ

Poleg refleksivnosti je na javno zaznavanje okoljskih tveganj vplivala tudi povečana izobrazba laikov in posledično večja informiranost izobraženih. Vendar tukaj prihaja do razlik med višje in nižje izobraženimi. Malnar (2002) ocenjuje, da je bila višja izobrazba nekoč dejavnik zviševanja ocen ekoloških tveganj, danes pa ima ravno nasproten učinek. Do tega naj bi prišlo zaradi izrazito naklonjenega odnosa izobraženih do znanstvene argumentacije, saj bolje poznajo strokovna mnenja in so seznanjeni s podatki v zvezi z ekološkimi tveganji. Pri nižje izobraženih je seveda prisoten strah. Diez-Nicolas (v Malnar 2002, 25) to razloži s teorijo center-periferija, ki pravi, da se v družbenem centru koncentrira več znanja. Hannigan (2005) pa opozarja, da izobraženi, ki so sami del znanosti, še prej sprejmejo argumente strokovnjakov.

Ko okoljski problemi postanejo medijska in politična tema, še bolj prodrejo v zavest ljudi. Bell (v Malnar 2002, 24) ekologizem opisuje kot modno muho, ki je postala trajna tema političnih razprav. Mediji so pomemben vir informiranja. S svojim načinom posredovanja stališč strokovnjakov, politikov in uradnih virov, so močno udeleženi pri vzburjanju občutkov ogroženosti. Pri okoljskih novicah zaradi pridobivanja občinstva pogosto izpostavljajo dramatičnost konkretnih dogodkov in predvsem nevarnost, ki lahko vpliva na zdravje otrok. Ko vpletejo še mnenje politike, je novica popolna. Drevenšek (2002) izpostavlja nujnost medijskega poznavanja naravnega okolja in procese, ki se v njem odvijajo, ter opozarja na razumevanje vplivov družbenega okolja na naravo. Brez medijev družbeni in okoljski problemi ne dosežejo javnosti in ne postanejo del političnega procesa (Hannigan 2005, 58). Zanimivo je, da je zaupanje medijem s strani javnosti relativno nizko, pa čeprav so teme o nevarnih okoljskih tveganjih med laiki zelo brane. Strokovnjaki na univerzah so tisti, ki so deležni največjega zaupanja. Sledijo jim okoljevarstvene skupine (Malnar 2002).

Povečana izobrazba in informiranost sta razlog za nastanek razhajanj med strokovnjaki in laiki. Razlogov za konflikt med strokovno in laično ocenitvijo

tveganj znanstveniki ne razumejo vselej dobro. Običajno jih vidijo v pomanjkljivem znanju laikov in njihovi iracionalnosti. V resnici pa gre za soočenje dveh tipov racionalnosti, s tem, da javnost operira s pojmom tveganje drugače kot stroka. Za strokovnjake subjektivne razsežnosti tveganja, ki imajo psihološko vsebino, katere se ne da izmeriti, nimajo pomena. Kljub temu pa so te razsežnosti tveganja za laike bolj verodostojne od strokovnih razlag (Kirn 2000, 800). Kirn (ibid.) doda, da bi se morale strokovne službe za upravljanje s tveganji v svojem obnašanju do javnosti zgledovati po psihiatrim, ki imajo najrazličnejše bojzani svojih pacientov za realne.

Medtem ko stroka problem obravnava ožje, ga javnost razume bolj kompleksno, saj vplete družbene vrednote, ki so izpuščene iz standarda statistične analize. Laiki se večkrat ravnavajo po intuiciji in so tako bolj zaskrbljeni zaradi neznanih in negotovih tveganj. Četudi strokovnjaki dokažejo, da so vtisi javnosti napačni, je v sodobni družbi kognitivni okvir težko nadomestiti z racionalnim.

2.2.5 POSTMATERIALISTIČNA ORIENTACIJA

Refleksivni posameznik se težko sooči s konceptom verjetnosti, ki zamenjuje gotovost. Zaradi tega prihaja do zapletov na ravni vsakdanjega življenja (Kos 1997). Prične se spreminjati kakovost skupnosti (Beck 2001). V družbi tveganja se uveljavijo popolnoma drugačni sistemi vrednot, kjer sta nevarnost in strah glavni normativni ideji, za kateri je značilna negativna oznaka. Sile, ki ženejo naš razvoj, so odplaknile tradicionalne vrednote, vendar ne tudi občutkov zanje, čeprav ti pogosto izgubijo v ljudeh na trdnosti, če pridejo v nasprotje s sodobnim znanjem. To znanje je najprej spodkopavalo naravo, zdaj še človeka. Namesto iskanja novih vrednot se poraja umik v zasebnost in notranjost, ki sta razlog tistih, ki so bili priča propadlim poizkusom izboljšanja družbenih in okoljskih razmer. Brez radikalne politike in kulture industrijsko razvitih držav, brez snovanja novih alternativ, ne bomo prišli iz slepe ulice (Lah 1994).

V sodobni družbi naj bi prišlo do krize vrednot. Pa so v krizi res vrednote? Ali ni v krizi sodoben človek, ki je ob obstoječih družbenih razmerah in s povečano reflektivnostjo samo spremenil pogled na svoje vrednote? V tem delu se naslanjam na teorijo postmodernega vrednotnega preskoka (Inglehart), ko vedno bolj relevantne postajajo vrednote samouresničevanja in sodelovanja. Gre za nov sistem vrednot, ki se je v zahodnih industrijskih družbah začel širiti po drugi svetovni vojni. Zgodil se je zaradi finančne varnosti in zagotovil ljudem zadovoljitev drugačnih, nematerialnih potreb. Postmaterialne vrednote so zato bolj prisotne v družbah z visoko ekonomsko rastjo (Inglehart 1997). Glavna značilnost je odmik od materialističnih vrednot, ki vsebujejo preference po stabilnem gospodarstvu in političnem sistemu, ki ohranja red. Za postmaterializem pa je ključna socialna in politična participacija, torej povečati vpliv ljudi na vladne in ekonomske odločitve, samouresničitev, zadovoljevanje intelektualnih potreb, poudarjanje družbene solidarnosti, ekološka aktivnost glede postavljanja okoljskih prioritet pred druge, plačevanje stroškov za okolje in podobno (Malnar 2002, 15-16).

Okoljske probleme družbe je možno rešiti le s preobrazbo vrednot, potrošnje, produkcije, zavesti in kulture posameznikov, ter s preobrazbo političnih in ekonomskih institucij z vidika izobraževanja, z ekotehničnimi inovacijami, ustreznimi pravnimi in ekonomskimi instrumenti (Kirn 2004, 64). Ob raznih čistilnih akcijah se pokaže motivacijska sposobnost ljudi in njihova skrb za okolje, v katerem živijo, vendar ostaja vprašanje, če so po končanih čistilnih akcijah še dovolj motivirani, da tudi sami kaj storijo za lepo in čisto okolje.

2.2.6 DRUŽBENA KONSTRUKCIJA OKOLJSKIH TVEGANJ

Berger in Luckmann sta v knjigi Družbena konstrukcija realnosti⁷ dokazovala, da je vsa gotovost v osnovi negotova. Osredotočala sta se na znanje, ki je potrebno za obstoj določenih struktur, kajti brez razlage, da je svet pravilen in legitimen, bi bila uničena struktura verodostojnosti in z njo

⁷ Knjiga je ob izdaji leta 1966 postala ena najbolj branih teoretičnih knjig.

svet pomenov (Čas 2004, 83). V družbeno konstrukcijo realnosti umestimo okoljska tveganja. Zakaj ljudje poudarjajo določena tveganja, medtem ko druga zanemarjajo? Zakaj je postalo ravno onesnaževanje okolja eden izmed glavnih problemov? Na javnih obravnavah določenega okoljskega problema se ustvarijo nove kolektivne interpretacije, ki postanejo del procesa družbene konstrukcije realnosti. Javnost novo nastale definicije ponotranji. Ob grožnjah, ki pretijo zdravju, se še dodatno vznemiri. Ob vsakodnevnih izmenjavah mnenj postane problem medijska in politična tema. Družbeni, politični in kulturni procesi so tisti, ki določajo, katere so "prave" grožnje za okolje (Hannigan 2005). Zelo pomembna pa je tudi medijska pozornost in dramatizacija problema s pomočjo simbolov ter drugih vizualnih orodij (Drevenšek 2002).

3 EMPIRIČNI DEL

Analizo literature bom dopolnila še z empiričnim delom, v katerem bom za lažje razumevanje bralca v naslednjem poglavju najprej predstavila Zgornjo Mežiško dolino, problem svinca ter njegove posledice, ki so se pokazale pri prebivalcih in naravi.

3.1 PROBLEM SVINCA V ZGORNJI MEŽIŠKI DOLINI

Podrobnejše zgodovine rudarstva ne bom posebej izpostavljala. Omenila bi le to, da uradni začetki rudarjenja segajo v 17. stoletje. Takrat so bili rudniki in topilnice raztreseni skoraj po celi dolini. Prvo večje onesnaževanje okolja se je pričelo ob koncu 19. stoletja z izgradnjo središča taljenje rude v Žerjavu, ko so se vse topilnice skoncentrirale v eno skupno. Od druge svetovne vojne do 70. let 20. stoletja je rudarstvo cvetelo. Rast prebivalstva okoli industrijskih središč je bila pozitivna. Z naraščajočo proizvodnjo so rudniki in topilnice priskrbeli delo večjemu številu prebivalstva. Proti koncu 20. stoletja pa je sledilo gospodarsko in socialno nazadovanje. Cene svinca in cinka so na trgu začele padati. Obenem je prišlo do izčrpanja rudnih zalog in zmanjšanja prebivalstva. Organizacija Rudniki svinca in topilnica Mežica⁸ se je konec leta 1990 reorganizirala v več podjetij. Odkopavanje rude in primarna predelava svinca je bila dokončno ustavljena leta 1994 (Sanacija onesnaževanja okolja v Zgornji Mežiški dolini). Temu je sledilo postopno izboljšanje kakovosti okolja in življenja prebivalcev na najbolj prizadetih območjih⁹.

V 90. letih 20. stoletja so primarno surovino, t.j. svinčev sulfid, zamenjali s sekundarno oziroma s starimi akumulatorskimi odpadnimi baterijami, ki jih predelujejo. Pri tem je količina izpuščenega prahu padla s 5000 na 70 kg dnevno, danes pa so te emisije še desetkrat manjše. Z razvojem tehnologije so se uvajali različni in vedno bolj izpopolnjeni sistemi filtrov (t.i. vrečasti ali

⁸ Gre za t.i. organizacijo združenega dela, ki je zaposlovala preko 2000 delavcev v različnih enotah (Sanacija onesnaževanja okolja v Zgornji Mežiški dolini).

⁹ Med ta območja spada predvsem Žerjav.

mokri filtri, ki čistijo odpadne pline), ki so zmanjšali emisije svınca v okolje (Sanacija onesnaževanja okolja v Zgornji Mežiški dolini). Danes zalog svınca ni več, vendar cena raste, saj so potrebe še vedno velike. Med današnjimi industrijskimi obrati sta v ospredju predvsem Tovarna akumulatorskih baterij (TAB), ki v Žerjavu proizvaja industrijske, v Črni na Koroškem, natančneje v Rudarjevem, pa startne baterije, in Metalurgija, plastika, inženiring (MPI RECIKLAŽA) v Žerjavu. Delujejo v najožjem delu doline (glej Prilogo B). Podjetje TAB želi v letu 2010 povečati zmogljivosti litja svınca. Pridobili so že gradbeno dovoljenje, soglasje za novo tehnologijo pa pri Agenciji RS za okolje še pridobivajo. Čeprav zagotavljajo, da je njihova proizvodnja ekološko nesporna, med prebivalci vladata skrb in dvom (Lesjak Tušek 2010).

Svinec je težka in zelo prilagodljiva kovina z majhno trdoto in prožnostjo. Uporablja se v gradbeništvu, za akumulatorske baterije, krogle in šibre, kabelske obloge ter za izdelovanje plošč, ki ščitijo pred radiacijo. Je del spajk, kositrnih posod in taljivih zlitin. Bil je prisoten tudi v barvilih, ceveh za vodovodne napeljave, zobnih plombah ter kot dodatek k bencinu (Sanacija onesnaževanja okolja v Zgornji Mežiški dolini). "Za sedaj zaradi navedenih lastnosti ni upanja, da bi svinec v kratkem nadomestila ali zamenjala kaka druga kovina ali nadomestna umetna materija", je že leta 1954 zapisal Ivan Mohorič v svoji knjigi Industrializacija Mežiške doline (Mohorič 1954, 199). V tej knjigi ni nikjer omenjena negativna stran svınca, ki je s svojimi toksičnimi učinki še vedno eden najpomembnejših onesnaževalcev in predstavlja tveganje za zdravje ljudi. Nalaga se v zgornjih slojih tal, kjer na najbolj izpostavljenih območjih presega opozorilno vrednost. Prisoten je v zemlji, vodi, stanovanjskem in podstrešnem prahu, kjer je močno nad slovenskim povprečjem, v zraku v bližini rudnikov svınca, topilnic, tovarn akumulatorjev in prometnih cest. Izrazito izpostavljene skupine ljudi so delavci v tovarnah in njihove družine, ljudje, ki živijo v bližini obratov, prometnih cest, v starejših hišah, kjer so stene prebarvane z barvami na osnovi svınca ter nosečnice in doječe matere.

"Problem svınca je, da ne boli", pravi dr. Evgen Janet (Hladnik Milharčič 2009). Svinec se je skozi stoletja "zahrbno" nalagal v okolje in seveda prišel v stik s človekom. Danes vemo, da lahko že v najnižjih koncentracijah škodi zdravju. Posebej ogroženi so otroci, stari do sedem let, pri katerih se lahko

pokažejo lažje duševne zaostalosti, hiperaktivnost in razne razvojne motnje. Pri ostalem prebivalstvu je prisotna večja umrljivost pri nekaterih vrstah bolezni. Pogostejše je pojavljanje rakastih obolenj in t.i. Pagetove bolezni z lokalizirano motnjo v remodelaciji kosti. Svinec oziroma ena izmed njegovih posledic, t.j. hiperaktivnost pa naj bi imela vpliv tudi na povečano število črnjanskih športnikov. Znano je, da je v eni vasi doma sedem olimpijcev, med katerimi še vedno najbolj izstopa alpska smučarska Tina Maze.

Otroci, stari od sedem let naprej, so v prvi pol. 19. stoletja delali v rudnikih (Mohorič 1954). Prebivalci in izvažali so rudo ter zasipavali jamo. Starejši so bili tudi kopači. Otroštvo takrat še ni bilo družbeno priznано. Danes je glavni cilj zaščititi otroke, ki živijo v okolju s povečano koncentracijo svınca. Skoraj vsako leto se izvajajo krvni pregledi. Po podatkih Zavoda za zdravstveno varstvo Ravne je bila v letu 2008 pri otrocih, ki živijo v Zgornji Mežiški dolini, ugotovljena večja obremenjenost s svincem, t.j. $73 \mu\text{g/l}^{10}$, kot pri otrocih iz Spodnje Mežiške doline, kjer je bilo povprečje $42 \mu\text{g/l}$ (Sanacija onesnaževanja okolja v Zgornji Mežiški dolini). Stanje se iz leta v leto izboljšuje, saj ima vedno manj otrok vsebnost svınca nad $50 \mu\text{g/l}$. Poleg tega je treba opozoriti tudi na $400 \mu\text{g}$ svınca na liter krvi, ki ga imajo danes delavci v tovarnah (Strgar 2007).

Številni primeri zastrupitve s svincem so skupaj s tehnološkim razvojem pripeljali do zmanjšanja proizvodnje in zakona o postopnem zapiranju rudnika. Inštitut za medicinske raziskave in medicino dela v Zagrebu je pozornost posvetil predvsem zaposlenim v tovarnah, pa tudi ostalim prebivalcem Mežiške doline. Od leta 1976 do 1990 je spremljal značilne biološke kazalce o vplivu svınca na zdravje ljudi. Med leti 1989 in 2001 je raziskave o onesnaženosti okolja in obremenjenosti prebivalstva s svincem s pomočjo biološkega monitoringa izvajal Zdravstveni zavod Celje. Veliko je prispeval tudi velenjski inštitut za ekološke raziskave Erico (Izhodišča za obravnavo problematike 'Nekatera onesnažena območja v Sloveniji in zdravje ljudi' 2009). Zavod za zdravstveno varstvo Ravne, torej koroški zavod, ki je še najbolj blizu problematiki svınca, pa se je zadeve lotil leta 1997, ko so izoblikovali skupna stališča na podlagi rezultatov raziskav, ki so jih pred tem

¹⁰ $\mu\text{g/l}$ pomeni mikrogram svınca na liter krvi. Določen nivo svınca v krvi, pri katerem je potrebno ukrepanje, je $100 \mu\text{g/l}$ krvi.

opravili v Zagrebu, Celju in Velenju. V letu 2003 so s projektom "Živeti s svincom" ugotavljali vsebnosti svinca v krvi otrok, obveščali in izobraževali starše ter širšo populacijo o škodljivih učinkih svinca. Do leta 2006 jim je uspelo pripraviti program ukrepov, potrebnih za sanacijo. Leto kasneje ga je potrdila tudi Vlada RS in prispevala potreben denar za sanacijo, ki naj bi bila končana do leta 2022. V zadnjih štirih letih bolj pogosto jemljejo vzorce krvi otrok, zamenjujejo onesnaženo zemljo, izvajajo preplastitev lokalnih cest, čistijo površine, vzpostavljajo zelenice in varne vrtove, opravljajo monitoring tal in prašnih delcev v zraku, dajejo subvencije za prehrano prebivalcem v onesnaženih območjih, informirajo ljudi, vodijo konference in razprave na temo svinca. Vse lepo in prav, toda tega se niso lotili sami pred 20. ali 30. leti, ker se niti niso zavedali, s kakšnim problemom imajo opravka. Večkrat slišimo o "zabačeni" oziroma zapuščeni Mežiški dolini, kjer je konec sveta in kjer se končajo vse poti. Morda je v prebivalcih ravno to vzbudilo občutek nepomembnosti in nepovezanosti z ostalo Slovenijo ter zadržanost pred raznimi ukrepi, ki bi lahko že veliko prej izboljšali stanje okolja. Raziskave pa so začeli opravljati tuji strokovnjaki in potrdili onesnaženost. To je vplivalo na zaznavo lokalnih poznavalcev stroke, da so se organizirali, začeli izvajati meritve in preverjati mnenja ljudi o življenju s svincom. Seznanili so se s primeri iz tujine, kjer je po njihovem mnenju veliko bolje sanirano, kar jim daje upanje na boljšo prihodnost. Pomembno pa je vedeti, da laiki prej kot tujim zaupajo lokalnim strokovnjakom, ki tudi sami živijo s problemom.

V začetku marca leta 2007 se je v časopisih pojavila novica o nekajkratni preseženi dovoljeni koncentraciji toksičnega svinca v mivki celjskih vrtcev. Med celjskimi starši se je pojavilo večje vznemirjenje, ker jih niso takoj obvestili, ogorčeni pa so bili tudi zaradi tega, ker je bila ta mivka leto prej pripeljana iz Mežiške doline. Zaznali smo izjave o tem, da "bo zdaj neki drugi kraj iz Slovenije še bolj onesnaževal Celje", ki je že samo dovolj močno obremenjeno s težkimi kovinami. Podjetje iz Mežiške doline je zatrjevalo, da je bila mivka namenjena izključno gradbeništvu in da niso preverjali svojih kupcev. Strokovnjaki pa pravijo, da takšne mivke ne bi smeli uporabljati niti v gradbeništvu. Sistem nadzora je tukaj popustil, vendar so v Celju začeli starše o tem seznanjati in odstranili sporno mivko, zaradi katere so v krvi otrok že

namerili okoli 10 µg svinca na liter krvi (Ocvirk Kobal 2007). Po tem dogodku so v javnost prišle razne zgodbe o obolelih otrocih tudi iz Zgornje Mežiške doline. Je ravno "strupena mivka" v Celju nezavedno sprožila dojetje Mežičanov o tveganju svinca ali pa gre le še za enega izmed družbenih oziroma medijskih konstruktov?

3.2 VSEBINSKI NAČRT METODE DELA

S pomočjo intervjujev bom skušala prikazati, kako so prebivalci Zgornje Mežiške doline dojemali okoljsko tveganje v preteklosti in kako ga danes. Izpostavljen bo njihov odnos do problematike svinca in zaznava že prej omenjenega dogodka v Celju. Pri iskanju posameznikov, ki bi bili pripravljeni dati intervju, sem se soočala s težavami. Kar nekaj je bilo takšnih, ki niso želeli sodelovati, ali pa se še do danes niso uspeli dogovoriti za primeren čas izvedbe intervjuja (na primer podjetja). Med razloge štejem predvsem nepoznavanje sociološkega vidika okoljskih tveganj, kar je bilo zaznati pri dveh starejših gospodinjah. Ker ne živim v Mežiški dolini in nisem neposredno soočena s problemom svinca, je bilo še toliko težje navezati stik. Nekaj domačinov me ni poznalo in so zavrnili sodelovanje, še preden mi je uspelo razložiti, da proučujem vidik zaznave tveganja in da je anonimnost zagotovljena. Morda je bil prisoten tudi strah. Ena oseba mi je zatrdila, da imajo že dovolj "teh anket", kar kaže na to, da se izvajajo primerne raziskave, vendar nekateri prebivalci neradi sodelujejo. Raje bi videli, da se resnično poskrbi za okolje. Poleg tega je bilo na to isto temo v zadnjih letih že napisanih nekaj diplomskih nalog in člankov, vendar iz drugih, naravoslovnih ved, ki so žal bolj sprejete.

Izvedla sem sedem osebnih intervjujev, izmed katerih sem zaradi omejenosti števila, v diplomsko delo vključila štiri vsebinsko ustrezne. Skušala sem najti osebe z različnimi izkušnjami. Vsi izbrani so moškega spola, v starostnem razponu od 30 do 50 let. Intervjuvancem sem zagotovila anonimnost, zato bom za njih uporabljala oznako informator in zaporedno številko intervjuja od 1 do 4. Zelo pozitiven odziv sem dobila na Zavodu za

zdravstveno varstvo Ravne, kjer sem izvedla intervju s strokovnjakom, ki je aktiven pri sanaciji onesnaženega okolja. Tudi vsi ostali intervjuji so potekali sproščeno in brez večjih težav. Sogovorniki so z veseljem podali svoje mnenje. Izbrane intervjuje sem izvedla v marcu in aprilu 2010. Potekali so na delovnem mestu respondentov ter trajali približno 40 do 50 minut. Posnela sem jih s pomočjo diktafona.

3.3 ANALIZA INTERVJUJEV

3.3.1 ODNOS DO OBREMENJENOSTI DRUŽBENEGA OKOLJA S SVINCEM V PRETEKLOSTI

Zgornja Mežiška dolina je že več kot 400 let soočena s problemom svınca, le da svinec v preteklosti ni bil predstavljen kot problem. Mežiška dolina je bila v dobi pred 1. svetovno vojno eden najbolj razvitih krajev na ozemlju današnje Slovenije. Ljudje so se radi selili v rudarska naselja Žerjav in Rudarjevo. Standard je bil visok, sledili so napredku in gradili tovarne. Bili so zlati časi industrije. Proizvajali so, kolikor so želeli. Rudnik svınca in cinka je dolgo predstavljal nacionalni ponos. Takrat se niso ozirali na okolje in zdravje prebivalstva. "Vseeno jim je blo" (informator 1). V osredju sta bila razvoj in zaslužek.

Ko so v 50. letih prejšnjega stoletja začeli delati prve krvne preiskave pri poklicno izpostavljenih, je marsikdaj prišlo do prikritja pravih rezultatov. Trije sogovorniki so razmišljali, da so delavcem prikivali dejanska stanja, ker je bil v ospredju bolj dobiček, kot pa zdravje. Informator 2 je pred približno 20. leti kot otrok opravil krvni pregled, vendar ni nikoli izvedel rezultatov. Informator 1 je povedal, da so zadeve včasih bolj "elegantno" reševali. Po njegovem mnenju so ljudje vedeli, da imajo svinec v krvi, vendar temu niso posvečali dovolj pozornosti. Razloge za takšno nizko dojetje problema pripisuje drugačni miselnosti. Delali so za skupno dobro. Skrb za zdravje je bila na zadnjem mestu. Ljudje so bili zadovoljni, da so sploh imeli delo in industrijo, pa čeprav težko industrijo. Informator 3 je razloge za nizko dojetje problema pripisoval drugačnim družbenim razmeram. Tako so na primer med

vojno morali pridelati veliko svınca za vojaške potrebe. Informator 1 je bil mnenja, da je bilo prebivalcem včasih težko govoriti o njihovih povečanih vsebnostih svınca v krvi, kar nakazuje, da so problem potiskali v ozadje ali pa niti niso vedeli, kolikšna je ta vsebnost in kako lahko pravzaprav škoduje zdravju. "20 al več let nazaj ni blo dovol informacij", sta ocenjevala informatorja 1 in 2. Tudi medijsko ni bil problem dovolj izpostavljen.

Zrak je bil zelo onesnažen. Vsi sogovorniki so pripovedovali, kako so se vsakodnevno soočali s sladkobnim okusom, nečisto reko, rdečimi drevesi in rumeno solato. Igrali so se na cestah, kjer ni bilo asfalta, zaradi česar so bile koncentracije svınca zelo visoke. Izpusti iz dimnikov topilnice so bili povsem normalni. Onesnaževanje so jemali kot nekaj samoumevnega. Ljudje se niso upirali proizvajalcem in lastnikom, niti se niso znali. Pri tem je bil prisoten tudi strah malega človeka pred lokalnimi veljaki. Predvsem pa so Solzno dolino¹¹ razumeli kot nujen davek za napredek in rast industrije.

3.3.2 ZAZNAVA OKOLJSKE PROBLEMATIKE

Vsi sogovorniki se dobro zavedajo, kako močno je bila Mežiška dolina v preteklosti obremenjena s svincem. Zavedajo se tudi, da je onesnaženost še vedno prisotna, vendar v manjši meri. Šele prihodnji rodovi se bodo soočali s pozitivnimi učinki sanacije. Ocenjujem, da je imel Zavod za zdravstveno varstvo Ravne velik vpliv na zaznavo problema prebivalcev. V letu 2003 so začeli sproti obveščati in informirati ljudi o svincu. Na začetku so se soočali s težavami, saj prebivalci niso bili dovolj motivirani, da bi se v večjem številu udeleževali informativnih točk ali predavanj. Informator 1, ki je vpleten v načrtovanje in izvajanje sanacije, problem zaznava že zelo dolgo. K temu je veliko prispevala izobrazba in vsakodnevno poklicno raziskovanje onesnaženosti zemlje, vode in zraka.

Na zaznavo okoljskega tveganja je pri informatorju 2 vplival dogodek izpred 20. let, ki naj bi šokiral prebivalce. Na vrtu so opazili, da imajo rumeno

¹¹ V nekatere predele Zgornje Mežiške doline sonce ne posije od novembra do februarja, zaradi česar so jo domačini, ki so se ob sobotah zbirali v vaški gostilni, poimenovali Solzna dolina.

solato. Zaradi pomanjkanja informacij niso točno vedeli, zakaj je takšna in če lahko škodi zdravju. Pojavile so se govorice o "zastrupljeni" solati, katero pa je večina dalje uporabljala pri prehrani. Prišlo je torej do rahle zaznave, vendar kakšnega velikega dojetanja problema takrat še ni bilo. Informator 3 je o posledicah svınca začel razmišljati pred približno 15. leti, ko so v osnovni šoli morali jesti suhe slive za bolj zdravo kri. Informator 4 pa je bil mnenja, da so ljudje začeli tveganje svınca dojemati približno 25 let nazaj, ko je delovala še stara topilnica v Žerjavu. Kmetje so imeli probleme s poginjanjem živine in s propadlimi pobočji gozdov zaradi izpustov žveplovega dioksida. Od takrat naprej naj bi dojetanje problema naraščalo, še posebej pri tistih, ki se soočajo z zdravstvenimi težavami in so zato še bolj občutljivi na vsako spremembo. Ukinitvev primarne predelave svınca je informator 4 ocenil kot večjo prelomnico. Sekundarna predelava je prinesla recikliranje svinčenih izdelkov. Prebivalce je začelo motiti, da so odpadne akumulatorje in baterije začeli uvažati iz Evrope in Balkana. Počutili naj bi se kot nekakšno smetišče za odpadke iz tujih držav. Povečal se je tudi promet in prispeval svoje k onesnaženosti.

Vsi sogovorniki so opozorili na veliko medijsko izpostavljenost dogodka v Celju iz leta 2007. Po mnenju informatorja 4 je mivka, ki je bila pripeljana iz Mežiške doline v celjske peskovnike, močno vplivala na začetek sanacije. Ko so o onesnaženi mivki začeli pisati mediji, se je stvar premaknila. S strani vlade je bil sprejet Odlok o območjih največje obremenjenosti okolja in o programu ukrepov za izboljšanje kakovosti okolja, kateremu je sledila sanacija. Pred tem je v Zgornji Mežiški dolini prevladovala nekakšna tišina. Vedelo se je, da je dolina onesnažena s svincem, vendar mediji tega niso tako zelo izpostavljali. "Prebivalci niti niso bli vajeni odreagirat na obstoječe probleme tk eksplozivno, ko so to storili Celjani", je bil mnenja informator 1. Informator 2 dogodek v Celju ni ocenil kot glavni alarm, ki bi vplival na večje dojetanje ljudi. Že pred tem naj bi bile prisotne razne peticije proti lokalni proizvodnji, vendar marsikdo za to ni vedel. "Zabačena Črna marsikoga ne zanima" (informator 2). V Celju je takoj prišlo do zaznave, ker je večje in pomembnejše mesto. Informator 3 je dogodek ocenil kot zanimiv, ker

se je moralo nekaj najprej zgoditi v Celju, da so problem opazili tudi v Zgornji Mežiški dolini. Glede na svoje pretekle izkušnje, ko se je kot otrok igral v onesnaženi mivki, je nakazal na pretirano izpostavljenost dogodka. "Blo je politično pogojeno. Za namene dobička se izrabla okolsko vprašanje" (informator 3). Informator 4 je dogodek v Celju pripisoval zgolj naključju in večjemu nadzoru v glavnih urbanih mestih. Ko je postal znan izvor mivke, so se odzvali tudi Mežičani, kar je povsem normalno. Ob tej priložnosti so opozorili tudi na svoj problem. Strinjal se je s tem, da je dogodek sprožil sanacijo, opozoril pa je tudi na nekatere pretirane izjave staršev, ki imajo otroke s povečano vsebnostjo svine v krvi. Namen nekaterih naj bi bil dobiti kakšno denarno odškodnino za zdravstvene težave. Te izjave pa so seveda prestrašile še ostale starše zdravih otrok.

Informator 3 je izpostavil ekstremne primere, še posebej tiste, ki so bili medijsko zelo odmevni, in zdravje otrok kot povod, da se ljudje začnejo zavedati okoljskih tveganj. Informator 1 pa je bil mnenja, da gre v veliki meri za interes človeka. Vsak posameznik zaznava in dojema tveganje glede na svoj življenjski stil ali neposredne izkušnje.

3.3.3 SEDANJE DOJEMANJE OKOLJSKEGA TVEGANJA

Danes je pripetljaj s celjko mivko med prebivalci Zgornje Mežiške doline pozabljen. V ospredju so podjetja, ki želijo širiti proizvodnjo. Vsi sogovorniki se zavedajo pomembnosti razvoja industrije, po drugi strani pa so nekateri do nje tudi precej kritični. Z življenjem v Mežiški dolini so vsi respondenti zadovoljni, saj svinec naj ne bi vplival na kakovost njihovih življenj. Zavedajo pa se, da je treba stvari premikati in ustrezno ukrepati.

V tem letu je pri prebivalcih Mežiške doline skrbi in dvome ponovno začela povzročati svinčena industrija, in sicer z željo po povečanju proizvodne kapacitete. Ocenjeno je, da večjih vplivov na okolje ne bo oziroma naj bi bili zelo majhni. Vseeno je bilo med prebivalci zaznati vznemirjenje, vendar je bilo po mnenju informatorja 1 povsem nepotrebno. Povedal je, da je treba dokumente o širjenju proizvodnje dobro prebrati ter poiskati tudi kakšne dodatne informacije. Pozitivno dojema čistilne naprave, kontroliranje

vsebnosti svine v zraku, izvajanje potrebnih meritev s strani podjetij in denarne nagrade delavcem z najmanj svine v krvi. Poudaril je, da je proizvodnja danes veliko bolj čista. Moti ga edino denarni prispevek za okolje s strani podjetij, ki ne presega predpisanega: "Ne bo šou delat neki izven tega, sam zato, da bi lep izpadu. Razn, če mu ne bo to nekega dobitka prineslo". Poleg tega je s podjetji zelo težko sodelovati, če se ugotovi, da so spustili več emisij v okolje, kot je dovoljeno. Informator 2 je opisoval žerjavske dimnike kot čudežne, saj so prinesli dobro in slabo - razvoj in veliko onesnaženost. Tudi ta respondent do današnje industrije nima negativnega mnenja. Izpostavil je strah ljudi, ki izvira še izpred časov, ko se je bolj onesnaževalo in pri tem opozoril na neznanje prebivalcev glede povečanja proizvodnje. Postali so občutljivi na vsako spremembo. Ker ima izkušnje dela v tovarni, se dobro zaveda pozitivnega namena podjetij - nudijo zaposlitev, plačujejo davke občini in namenjajo sredstva za izboljšanje okolja. Sicer pa meni, da so ljudje že vajeni takšnega "težkoindustrijskega" načina življenja. Po mnenju informatorja 4 gre pri širitve proizvodnje svine za veliko dilemo. Tovarne onesnažujejo, vendar jim ni vseeno za okolje oziroma naj jim ne bi bilo, ker le nakazujejo sredstva za izboljšanje. Če bodo širili, bodo prisiljeni poskrbeti, da bo čim manj nevarnih izpustov, že zaradi zakonodaje in pritiska domačinov. Prednost vidi v tem, da bodo zaposlili nove ljudi. Poleg tega bi morali prebivalci območij okoli tovarn več iztržiti od podjetij. Po njegovem mnenju so v tovarnah zaposleni tudi takšni, ki so pravzaprav proti lastnemu podjetju oziroma bolj proti onesnaževanju, vendar nekateri nimajo druge izbire, kot pa da si v tej tovarni "služijo kruh".

Danes ima vse manj otrok nizko vsebnost svine v krvi. Prebivalcem ni več težko govoriti o tem, da imajo povečano koncentracijo svine v krvi, kar nakazuje, da so sprijaznjeni s problemom. Po mnenju informatorja 1 so starši majhnih otrok tisti, ki jih problem svine najbolj zanima. Starši iščejo dodatne informacije, veliko sprašujejo in se udeležujejo predavanj. Starejši ljudje stvar dojemajo popolnoma drugače. Večkrat povedo, da so bile razmere včasih dosti slabše, pa so ravno tako ostali zdravi. Poklicno izpostavljeni stvar spet drugače sprejemajo, saj jim tovarne zagotavljajo denar za preživetje. Nasploh so prebivalci nad krvnimi preiskavami zelo navdušeni. Verjamejo, da je to prava in najbolj zanesljiva informacija. Po mnenju informatorja 1 večina

prebivalcev pravi, da je najhujše že mimo, in se sprašuje, zakaj sploh toliko komplikacij z odvzemi krvi in sanacijo. Ljudje z neprijetnimi izkušnjami ali tisti, ki so zboleli za rakom, pa na stvar seveda drugače gledajo. Izpostavila bi, da informator 1 v neko popolno zaupanje prebivalstva do sanacije ne verjame, kajti vsem ne bodo mogli pomagati. Sam zelo zaupa v sanacijo, ker je seznanjen z raziskavami in opaža razlike s preteklimi leti. Zadovoljen je, da se ne govori samo o številkah in mejnih vrednostih ter o tem, kaj je škodljivo in kaj ni, ampak, da se nekaj dejansko izvaja. Zaupa tudi današnji tehnologiji, ker se zaveda, da je to potrebno. Tudi informator 2 se zaveda, da je potrebno zaupati izboljšani tehnologiji. Opaža, da je danes veliko bolje poskrbljeno za ljudi in okolje. Meni, da se vsak posameznik na vsebnost svinca v krvi drugače odziva in da je veliko odvisno od zdrave prehrane. Ocenil je, da je danes na voljo dovolj informacij, vendar niso vselej prave. Povedal je, da moramo verjeti, da bo narava vedno bolj zelena, čeprav sam v to še vedno rahlo dvomi. Informator 3 opaža, da se nekaj sanira, vendar pravi, da se sproti tudi onesnažuje. Sanacija se mu ne zdi smiselna, saj tisto, kar trenutno zamenjujejo, ni dovolj. Morali bi prekopati in zamenjati več metrov zemlje. Pravi, da skušajo ravno z neko sanacijo pridobiti zaupanje ljudi. Podjetja ne prispevajo denarja, ker bi jih skrbelo za prebivalce, ampak si s tem pridobijo določeno mero zaupanja in lahko še naprej "upravičeno" onesnažujejo. Informator 4 današnji tehnologiji zaupa, ker jo je imel možnost spoznati, vendar po njegovem mnenju ni dovolj, da sanirajo samo okolico. Morali bi bolj poskrbeti tudi za prebivalce, ki so vedno bolj pogumni, ko opozarjajo na svojo ali otrokovo povišano vsebnost svinca v krvi. "Za dobrobit bodoče generacije je treba o problemu javno spregovoriti" (informator 4). Z ustrezno zakonodajo in javnimi pritiski se je situacija spremenila, kajti vedno manj je možnosti, da bi kakšne podatke prikriji. Kljub temu sogovornik ne verjame, da je vse, kar pokažejo javnosti, res. "Še vedno lahko zavohaš svinc v zraku", je večkrat ponovil informator 4. Zaupa raziskavam, ki jih izvaja Zavodu za zdravstveno varstvo Ravne, celotno stanje okolja pa se po njegovem mnenju še dolgo ne bo izboljšalo. Zadeve bi se morali lotiti bolj kompleksno. Tukaj je respondent nakazal na miselnost družbe. Na razmišljanje družbe je vplival rudarski način življenja, okolica, vzdušje in naselja, ki so se gradila posebej za rudarje. Ljudje v Zgornji Mežiški dolini razmišljajo drugače, kot v katerem

drugem slovenskem mestu s podobno problematiko. "Velko govorijo o nepravilnem vložku denarja v sanacijo", pravi informator 4. Nekateri bi raje videli, da bi jim denar za sanacijo kar izplačali, ker ne verjamejo, da se bo stanje resnično izboljšalo in da bodo enkrat lahko jedli "nezastrupljeno" solato. Informator 1 pravi, da je težko narediti kriterij in se odločiti, kaj in komu sanirati: "Nekdo bo reku: Njegovo zemlo ste preplastili, zaka pa moje ne?" Problem imajo predvsem s kmeti, ki ne morejo predelovati ekološko, saj imajo zaradi svinca določene omejitve. S tega vidika so prizadeti in bi želeli razna nadomestila. "Vlada in poslanci, predvsem koroški poslanci, bi mgli kaj več storit. Prebivavci so jih izvolili, jim zaupali, zdaj pa mrjo oni neka naredit za Zgornjo Mežiško dolino" (informator 2).

Raziskovala sem pozitivne in negativne plati svinca. Zgornja Mežiška dolina je znana po vrhunskih športnikih. Informator 1 je razložil, da so otroci zaradi svinca v krvi nezmožni koncentracije in so preveč razigrani. Če jih starši pravilno usmerijo, torej v šport, lahko postanejo uspešni, saj morajo svojo energijo nekam usmeriti. Naj omenim, da sta dva moja sogovornika tudi športnika. Informator 3 ne verjame, da bi svinec vplival na razvoj športnika. K uveljavitvenosti športa pripisuje bolj tradicijo, prenos iz roda v rod ter lego doline, ki je dala možnost, da se uveljavi smučanje in kolesarjenje. Izpostavil je kraj v Zgornji Mežiški dolini, ki je dosti bolj znan po odklonskosti, pri čemer bi lahko imel vpliv tudi svinec, vendar gre po njegovem mnenju tukaj bolj za socialni izvor. Omenil je možno povezavo z ustanovo v Črni, kjer so duševno oboleli¹², ampak tam so otroci iz cele Slovenije. Tudi informator 4 ne vidi povezave svinca z duševno obolelimi, niti nima občutka, da bi bila v tem okolju povečana populacija duševno prizadetih ljudi. Omenil je rakavo obolenje, o katerem se med prebivalci največ govori. Strinjal se je s tezo, da naj bi svinec negativno vplival na razvoj možganov in posledično povečal odklonskost. Otroci iz bližnjega kraja so se po obnašanju razlikovali od drugih. Sogovornik pravi, da so bili slabi učenci in da so se veliko pretepali. Pred 20. leti niso imeli urejenih igrišč in so drugače preživljali svoj prosti čas. Zgodil se je tudi umor, kar informator 4 pripisuje rudarskemu načinu življenja, pa tudi izpostavljenosti svinču.

¹² Ena izmed posledic svinca naj bi bila tudi lažja duševna zaostalost.

Iskala sem povezavo med Mežiško dolino in Idrijo, ki je poleg rudnika živega srebra, znana tudi po čipkah. Zanimalo me je, katero naravno ali kulturno dediščino bodo moji sogovorniki dali na prvo mesto. Dva respondenta prednost dajeta samo industriji, ker ljudem zagotavlja denar za preživetje, dva pa verjameta, da imajo tudi Mežičani kulturno dediščino, vendar ne tako znano, kot je idrijska čipka. Izpostavljata predvsem šport, folklorne skupine, rokodelske krožke, pevske zборе in kleklarice. Poleg tega je pokrajina zelo lepa s Koprivno, Toplo, Bistrom in Podpeco.

Vsi informatorji poudarjajo, da so mediji eden izmed najpomembnejših dejavnikov, ki vplivajo na odnos ljudi do problema. Nekateri pravijo, da morajo biti mediji pri takšnih problemih okolja, s katerimi se soočajo v Zgornji Mežiški dolini, vedno prisotni, ker soočijo mnenja strokovnjakov in javnosti. "Ko l'di berejo razne zgodbe v časopisu, se začnejo bolj zavedati problema", pravi informator 4. Ne zaznajo problema sami pri sebi, ampak šele skozi medijsko izpostavljene usode drugih ljudi. Informacij po mnenju informatorjev ni nikoli dovolj. Pomemben je način, kako ljudje sprejemajo vse te informacije. Mediji po mnenju informatorja 3 danes iščejo bolj senzacionalne novice, ne objavljajo pa več vsakodnevnih problemov prebivalcev. Dejstvo je, da ljudje najraje berejo črne scenarije. Mediji so tisti, ki morajo v visoko moderni družbi vsekakor opozarjati na probleme in na njihove ustrezne ukrepe.

4 SKLEP

V svetovni družbi tveganja, v procesu javne zaznave tveganja, nastaja samokritična, na protidelovanje pripravljena družba. Razvila se je podoba družbe, ki o posledicah tehničnega in ekonomskega razvoja razpravlja, še preden sprejme končne odločitve. Breme dokazovanja prihodnjih tveganj in nevarnosti pade na povzročitelje, in ne več na potencialno prizadete, torej od načela "povzročitelj plača" k načelu "povzročitelj dokazuje", kakšno škodo njegov projekt prinaša v svet (Beck 2003, 133-134). Nevarnosti so se v visoko moderni družbi nakopičile in postale tako opazne, da so zamajale tudi trdne temelje znanstvene racionalnosti. Nedvomno pa je čas pokazatelj posledic in pomanjkljivosti vsake tehnologije.

V diplomskem delu sem obravnavala vidik okoljskega tveganja na primeru s svincem obremenjene Zgornje Mežiške doline. V uvodu sem si zastavila raziskovalno vprašanje, na katerega bom s pomočjo teorije in analize intervjujev tudi odgovorila: Zakaj so se prebivalci Mežiške doline šele pred kratkim začeli zavedati tveganja, ki ga prinaša proizvodnja svinca v družbeno okolje, ko pa je tveganje prisotno že stoletja?

V teoretičnem delu sem poudarjala, da je moderna družba z materialističnim dojemanjem narave, hierarhičnostjo človeka nad okoljem, iskanjem čim večjega zaslužka, napredkom znanosti oziroma z ekonomsko slepoto za tveganja (Beck) privedla do okoljske problematike. V družbi tveganja so naravne katastrofe, okoljske spremembe in degradacije povečale proces javne zaznave. Prispevale so k razvoju vedno bolj reflektivnega odnosa do narave in presoje nevarnosti lastnih proizvodov. Povečalo se je kritično razmišljanje in samoopazovanje posameznika. K zavedanju posledic modernizacijskih tveganj pa so prispevali tudi propad osnovnih gotovosti vsakdanjega življenja (Beck in drugi 1994), neprepričljivost znanstvenih zagotovil in rešitev, povečana izobrazba laikov, postmaterialistične vrednote s povečano skrbjo za okolje ter medijska dramatizacija problema. Upoštevanje družbenih, vrednotnih, kulturnih in psiholoških razsežnosti tveganja bo prispevalo k bolj realnemu in globljemu razumevanju omejitev znanosti in

stroke kot orodja za politično odločanje v povezavi z rizičnimi tehnologijami (Kirn 2000, 804).

V empiričnem delu sem najprej opisala problem svinca v Zgornji Mežiški dolini ter z analizo intervjujev prikazala tri glavne faze dojetanja okoljskega tveganja: odnos do obremenjenosti družbenega okolja v preteklosti, glavne dejavnike, ki so vplivali na zaznavo problematike ter sedanje dojetanje tveganja. Pred letom 2007 je bila med prebivalci Zgornje Mežiške doline prisotna nizka stopnja zavedanja okoljskega tveganja. Razlogi za to so večstoletna zgodovina rudarjenja, ki je že od nekdaj del prebivalcev; vpetost v pretekli rudarski način življenja, ko je bilo delo visoko vrednoteno; težka industrija, nekoč zelo uspešna, ki danes še vedno zaposluje domačine in katere upravljalci so lokalni posamezniki, ki lahko pomembno vplivajo na obnašanje prebivalcev; samotna lega doline - nekateri so mnenja, da je v Zgornji Mežiški dolini konec sveta, kar je lahko prispevalo k samopodobi lastnih nemožnosti; strokovno določene mejne vrednosti svinca v krvi, ki naj še ne bi negativno vplivale na zdravje prebivalcev¹³; pozitivne strani življenja na podeželju in znani vrhunski športniki, ki zameglijo problematiko okolja. Menim, da je šlo tudi za emocionalno ohranjanje ontološke varnosti, o kateri razpravlja Kos (1997). Problem je bil predvsem razločevanje ne-varnosti. "Posameznik je soočen z nizko ali popolno nemožnostjo razločevanja med varnimi in nevarnimi vsakodnevnimi stanji in procedurami" (Kos 1997, 104).

Na večje dojetanje tveganja je vplival dogodek v Celju. Ob vznemirjenju Celjanov so se opogumili tudi Mežičani. Izstopali so starši majhnih otrok. Temu je sledil odlok s strani vlade, denar in sanacija Zavoda za zdravstveno varstvo Ravne, ki je pokazal skrb za zdravje prebivalcev in okolja. Na porast zaznave problema so vplivala tudi lokalna podjetja, ki po mnenju nekaterih še vedno preveč onesnažujejo. Spet drugi so mnenja, da dobro skrbijo za svoje delavce. Poleg tega javnost vse bolj obveščajo o spremembah, ki jih uvajajo ter o sredstvih, ki jih namenjajo za izboljšanje okolja. Pomemben vpliv na zaznavo tveganja so imeli mediji, zaradi katerih je slovenska javnost sploh

¹³ Beck (2001, 78) pravi, da so mejne vrednosti potrdila o nekrivdi, da se človeka in naravo sme *malce* zastrupljati. Gre za ljubka srhljiva vprašanja iz razvite civilizacijske struparske in protistruparske kuhinje. Če se držimo mejnih vrednosti, ne zastrupljamo, ne glede na dejansko prisotnost strupov. Menim, da je pri problemu svinca, katerega učinki so lahko akutni, potrebno postaviti določene meje, že zaradi zaupanja ljudi.

izvedela za dogodke v Celju in Zgornji Mežiški dolini. Ključne pa so bile seveda tudi pozitivne in negativne neposredne izkušnje prebivalcev. So ljudje, ki niso zadovoljni, ki želijo, da se krivica popravi tudi njim. "Vedno bo nekdo opozarjal na problem svinca z vidika lastnih izkušenj, ki pa so lahko sveda zlo negativne" (informatorec 1). Ocenjujem, da se vsi sogovorniki zavedajo problema svinca, vendar o njem ne razmišljajo pogosto, se ne pogovarjajo ali obremenjujejo. Sklicujejo se na preteklost, ko je bila onesnaženost dosti večja od današnje. Opažam, da sprejemajo svinca v svoj vsakdan in so z njim vajeni ter primorani živeti - gre za t.i. udomačitev problema. Trenutno spet prevladuje tišina, kakor pred dogodkom v Celju. Morda bo ob povečani kapaciteti proizvodnje, ki naj bi se zgodila do konca leta 2010, ponovno prišlo do večje medijske pozornosti, ki je odigrala ključno vlogo pri "strupeni mivki" v Celju. Ko gre za zdravje majhnih otrok in ko so zraven dodani še dramatični primeri, se novinarji takoj odzovejo, izbrskajo zgodbe ter jih predstavijo širši javnosti. Javnost novico ponotranji in na podlagi tega izoblikuje mnenje, ki ga dalje širi. Ne vprašamo pa se, kaj se dejansko dogaja.

Program ukrepov za izboljšanje kakovosti okolja Zgornje Mežiške doline za leto 2010 je potrjen. Seznam je dolg. Poleg menjave prsti, preplastitve cest, čiščenja površin in podobnih stvari, bo v prihodnje potrebnih tudi več aktivnosti v smeri dojemanja subjektivnosti okoljskega tveganja ter povečanja zavedanja prebivalcev o problematiki svinca, predvsem s pomočjo lokalnih medijev (radio, časopisi). Rešitev so tudi prave informacije, odprto sodelovanje ter spoštovanje okolja in prebivalcev s strani domačih proizvajalcev.

5 LITERATURA

- Beck, Ulrich, Anthony Giddens in Scott Lash, ur. 1994. *Reflexive modernization: politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich. 2001. *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.
- --- 2003. *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma - odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
- Čas, Bojan. 2004. Fenomenološka sociologija: konstrukcija družbenega življenja - fenomenologija družbenega sveta. *Družboslovne razprave* 20 (45): 81-85.
- Drevenšek, Mojca. 2002. O socioloških izhodiščih okoljskih odnosov z javnostmi. *Teorija in praksa* 39 (5): 827-838.
- *Glas Mežiške doline*. Dostopno prek: <http://www.glasdoline.si/> (26. april 2010).
- Gosar, Mateja in Robert Šajn. 2006. Kovinski rudniki in okolje (nekateri slovenski primeri). *RMZ - Materials and Geoenvironment* 52 (3): 571-579. Dostopno prek: http://www.rmz-mg.com/letniki/rmz52/rmz52_0571-0579.pdf (9. julij 2010).
- Hannigan, John A. 2005. *Environmental sociology: a social constructionist perspective*. London, New York: Routledge.
- Hladnik Milharčič, Ervin. 2009. Z gorskim kolesom skozi rudnik svinca. *Dnevnik*, 10. oktober. Dostopno prek: www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/objektiv/1042305722+Z+gorskim+kolesom+sk+ozi+rudnik+svinca&cd=1&hl=sl&ct=clnk&gl=si&client=firefox-a (25. april 2010).
- Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and postmodernization: cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton (New Jersey), Chichester: Princeton University Press.

- Izhodišča za obravnavo problematike 'Nekatera onesnažena območja v Sloveniji in zdravje ljudi'. 2009. Dostopno prek: [http://212.18.47.244/web/portal.nsf/ae76a4ee10890d4bc1256fb9005f74fe/0c4b745ee3451c42c1257638006fc3e5/\\$FILE/SVO50izhodisca.pdf](http://212.18.47.244/web/portal.nsf/ae76a4ee10890d4bc1256fb9005f74fe/0c4b745ee3451c42c1257638006fc3e5/$FILE/SVO50izhodisca.pdf) (28. april 2010).
- Kirn, Andrej. 2000. Trajnostni razvoj in rizična družba. *Teorija in praksa* 37 (5): 797-806.
- --- 2004. *Narava, družba, ekološka zavest*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kos, Drago. 1997. Refleks(iv)no dojetanje ne-varnosti. *Časopis za kritiko znanosti* 25 (183): 93-106.
- --- 2004. Tri ravni trajnostnega razvoja. *Teorija in praksa* 41 (1-2): 332-339.
- Lesjak Tušek, Petra. 2010. TAB Mežica povečuje proizvodne zmogljivosti. *Večer*, 27. marec. Dostopno prek: <http://www.vecer.com/clanekkor2010032705526041> (28. april 2010).
- Lukšič, Andrej A. 1999. *Rizična tehnologija: izziv demokraciji: k politični ekologiji*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani: Inštitut za ekologijo.
- Malnar, Brina. 2002. Ekološke orientacije - trajne vrednote ali prehodni preplahi? *Družboslovne razprave* 18 (39-40): 11-34.
- Misztal, Barbara A. 1998. *Trust in Modern Societies: The Search for the Bases of Social Order*. Cambridge, Oxford: Polity Press.
- Mohorič, Ivan. 1954. *Industrializacija Mežiške doline*. Maribor: Založba Obzorja.
- *MPI Metalurgija - Plastika - Inženiring RECIKLAŽA*. 2010. Dostopno prek: <http://www.rm-mpi.si/vsebina.php?name=zgodovina> (28. april 2010).
- Nelkin, Dorothy. 1985. Znanstveniki in strokovna odgovornost: izkušnje ameriških ekologov. V *Pasti razvoja: ekološke študije*, ur. Andrej Kirn, 388-410. Ljubljana: Komunist.
- *Občina Mežica*. Dostopno prek: http://www.mezica.si/?page_id=24 (19. april 2010).
- Ocvirk Kopal, Jana. 2007. Strupena mivka. Dostopno prek: <http://24ur.com/novice/slovenija/strupena-mivka.html> (27. april 2010).

- Ošljaj, Borut. 2000. *Človek in narava*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- *Sanacija onesnaženega okolja v Zgornji Mežiški dolini*. Dostopno prek: <http://www.sanacija-svinec.si/> (26. april 2010).
- Strgar, Zlatka. 2007. Bogomir Auprih: "Opraviti imamo s svincem, ne s čokolado." Dnevnik, 16. november. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/281040 (25. april 2010).
- Tarman, Kazimir, Peter Novak, Hubert Požarnik, Avguštin Lah, Barica Marentič-Požarnik, Ivan Sernek, Irena Perenič, Vinko Potočnik in Vekoslav Grmič, ur. 1994. *Človek in njegovo okolje: celostno razumevanje okolja - izziv na pragu tretjega tisočletja*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport.
- Wynne, Brian. 1996. May the sheep safely graze? A reflexive view of the expert-lay knowledge divide. V *Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology*, ur. Scott Lash in Bronislaw Szerszynski, 45-79. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Zupan, Marko, Helena Grčman in Franc Lobnik. 2008. *Raziskave onesnaženosti tal Slovenije*. Ljubljana: Agencija RS za okolje.

PRILOGA A: Vprašalnik

1. Najprej me zanima, iz katerega dela Koroške oziroma Mežiške doline prihajate?
2. Kakšno je vaše mnenje o širitvi proizvodne kapacitete lokalnih delujočih podjetij? Kakšno menite, da je življenje v neposredni bližini teh podjetij, ki predelujejo svinčene izdelke?
3. Kakšna je bila po vašem mnenju informiranost prebivalcev Mežiške doline o onesnaževanju okolja s svincem v preteklosti? Kje so takrat dobili informacije? Kako so dojemali tveganje?
4. Kdaj so začeli delati raziskave o prisotnosti svinca v okolju Mežiške doline? Ste pri tem tudi sami aktivni?
5. Približno, kdaj ste vi začeli razmišljati o nevarnih posledicah svinca? Kdaj so ostali prebivalci v večji meri zaznali tveganje? Je bil po vašem mnenju dogodek z mivko, ki je bila pripeljana iz Mežice v Celje leta 2007, nekakšen glavni povod za izbruh člankov v medijih o težavah prebivalcev Zgornje Mežiške doline?
6. Kako bi ocenili vaše znanje o vplivu svinca na okolje in zdravje ljudi? So ostali prebivalci dovolj ozaveščeni in prepričani v sanacijo?
7. Menite, da lahko nekdo danes ljudem drugače predstavi dejansko stanje?
8. Ali je po vašem mnenju danes v ospredju bolj naravna in kulturna dediščina Mežiške doline ali tovarne, ki onesnažujejo, ter tisti oboleli oziroma starši z obolelimi otroki?
9. Kaj se bo po vašem mnenju z Mežiško dolino dogajalo v prihodnje? Ste zadovoljni z življenjem v Mežiški dolini?

PRILOGA B: Fotografiji Žerjava iz leta 1923 in 2007

Slika B.1: Predelava svinčene rude v Žerjavu leta 1923

Vir: MPI (2010).

Slika B.2: Tovarna akumulatorskih baterij in Metalurgija - Plastika - Inženiring - RECIKLAŽA v Žerjavu leta 2007

Vir: MPI (2010).